

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Постановка проблеми. Багатофункціональні умови сучасного виробництва потребують від фахівця таких якостей, як широка культурна обізнаність, ерудованість, знання етики поведінки, культури діалогу, психологічної саморегуляції, емпатійного розуміння інших, висока комунікативна готовність до роботи у професійному та соціальному середовищах, володіння навичками управління професійною групою чи колективом. Розвиток визначених якостей можливий за умови нового змісту технічної освіти та методики навчання. Зокрема, вона передбачає включення гуманітарної складової у професійну підготовку майбутнього інженера технічного вищого навчального закладу (ВНЗ).

Аналіз стану досліджень і публікацій. Проблему професійної підготовки майбутніх інженерів вивчають В. Ледньов, О. Коваленко, О. Долженко, Ю. Нагірний, Л. Товажнянський, О. Романовський, О. Пономарьов та інші. Зазначені автори вважають, що гуманітарна підготовка грає особливу роль у загальній системі професійної освіти майбутніх інженерів, а формування у них спеціальних здібностей повинно базуватися на використанні принципово нових психолого-педагогічних технологій. Отже, аналіз наукових праць провідних учених України свідчить про нагальність проблеми формування особистості молодого фахівця-інженера з урахуванням вимог сучасного українського суспільства.

Метою статті є розкриття особливостей викладання дисциплін гуманітарної спрямованості у навчально-виховному процесі Національного технічного університету «Харківський політехнічний

інститут» (НТУ «ХП»).

Виклад основного матеріалу. Одним із головних завдань української держави є виховання та підготовка молодого фахівця, що зможе відповідати сучасним стандартам і бути конкурентоздатним на ринку праці. НТУ «ХП» реалізує інноваційну Концепцію формування гуманітарно-технічної еліти. В її основу «покладено необхідність розв'язання

актуальних проблем освіти з урахуванням основних світових тенденцій розвитку перспективних технологіа нових суспільних вимог до професійної компетентності, морально-етичних принципів і переконань, життєвих цінностей ті ідеалів, а також до професійно значимих особистісних якостей...» [3, с. 33]. Фактично одним із головних завдань філософії сучасної освіти є формування самодостатньої, духовно та творчо розвинутої особистості, що повинна досягти успіху. Вимогами до такої особистості є: високі морально-етичні якості та порядність, лідерські якості, організаторські й комунікативні здібності, емоційно-вольові якості, висока духовність тощо. Ці риси й якості можливо формувати та розвивати лише у циклі гуманітарних дисциплін, зокрема таких як, психологія та педагогіка.

Для реалізації гуманітарної підготовки майбутніх інженерів було проаналізовано навчальні плани інженерних спеціальностей, програми з викладання дисципліни «Психологія та педагогіка». Зазначимо, що обсяг часу, який вказаний у навчальних і робочих програмах, був збережений, але при цьому нами було доповнено зміст цих дисциплін. Відповідно до мети дослідження були обрані різноманітні прийоми, методи та засоби проведення занять. Зокрема, важливою темою, що вивчається у цій дисципліні – є тема «Спілкування», оскільки майбутня професійна діяльність інженера пов'язана із міжособистісною взаємодією. Тож нами наголошувалося, що у діловій взаємодії стиль спілкування безпосередньо впливає на соціально-психологічний клімат, благополуччя у колективі. Деякі

стилі спілкування такі як, залякування, крайні форми спілкування-дистанції, у більшості випадків стають причиною виникнення конфліктних стосунків між керівником і підлеглим. Це потребує від фахівця оволодіння мистецтвом ефективного спілкування.

Основними причинами конфліктів, що виникають у процесі спілкування на інженерному виробництві, є недоліки поведінки, особисті риси, характери окремих членів колективу, тобто психологічна несумісність, розбіжність ролі індивіда з груповими нормами й очікуваннями, недовіра до колег. Отже, володіння навичками ефективного спілкування надає можливість студенту запобігти виникненню конфронтацій у взаємодії з іншими людьми.

Важливим елементом визначеної теми є прищеплення студенту навичок ефективного спілкування, для досягнення якого проводилося тренінгове заняття, його мета – навчитися технікам валідизації, пояснення, узагальнення, «Я-висловлення». Для цього студенти поділялися на пари. По-перше, в групах один із студентів розповідав про неприємну конфліктну ситуацію, що сталася з ним. Інший студент після розповіді задавав відкриті питання, зокрема: «Де?», «Коли?», «Чому?», також використовував твердження «На Вашому місці я би відчув те ж саме» та ін. Потім учасники пар мінялися місцями. Після проведення такої вправи кожен зі студентів висловлювався про те, які емоції і почуття виникали під час виконання вправи, які були труднощі тощо. По-друге, виконувалася вправа з метою розвитку навичок і вмінь використання «Я-висловлювань». Для цього студенти були поділені на групи по 3-4 особи, один із яких – спостерігач, а інші – безпосередні учасники розмови. Кожен із безпосередніх учасників по черзі наводив приклади конфліктогенів, на які необхідно було відповісти за допомогою «Я-висловлювань». Третій учасник спостерігав та аналізував відповіді на критичні зауваження. Після виконання вправи було виявлено, наскільки складно використовувати «Я-висловлювання».

У розділі «Основи навчання» студенти знайомляться з поняттям діяльності та ефективної навчальної діяльності. Принципом побудови навчальної діяльності є забезпечення високогуманістичних взаємовідносин педагога та учня чи студента, які б будувалися на основі взаємної довіри, поваги, розумної вимогливості та турботи про всебічний розвиток з урахуванням індивідуальності кожної особистості. Отже, набуття таких знань зумовить розвиток уявлення про необхідність безконфліктного спілкування у будь-якій діяльності.

Набуттю знань з етики поведінки майбутніх інженерів сприяло вивчення розділу «Теорія та методи виховання». У ході лекцій підкреслювалося, що важливе місце у спілкуванні посідає загальна культура особистості та здатність до толерантної і безконфліктної взаємодії.

У рамках вивчення розділів «Розвиток людських ресурсів. Колектив» наголошувалося на тому, що найвищою стадією розвитку групи є колектив. А саме трудовий колектив є основним організаційним осередком. Успішна робота колективу припускає правильно організовану групову взаємодію. Для того, щоб створити ефективно діючий колектив, потрібно не просто домогтися його злагодженої роботи, але й забезпечити задоволення інтересів працівників, а також необхідний рівень згуртованості всередині нього. На лекціях приділялася увага тому, що однією з функцій трудового колективу є формування і розвиток міжособистісних відносин. Вони існують у двох основних формах – як ділові стосунки (авторитет окремих членів колективу, схильність до співробітництва і взаємодопомоги й інше) і як особисті відносини (симпатії-антипатії). Спілкування для особистості є джерелом різноманітних сильних переживань з одного боку, а з іншого – це одна з найважливіших потреб людини. Але спілкування найчастіше призводить до виникнення труднощів – це ситуації, коли учасникам не вдається досягти необхідного результату, або ж на його здобуття витрачається занадто багато часу й енергії, або ж контакти

учасників спілкування залишають відчуття незадоволеності, навіть якщо його цілі взаємодії досягнуті. За невдачами взаємодії найчастіше стоїть наше невміння або небажання зрозуміти один одного, виробити загальну точку зору, а також відсутність необхідних навичок спільного прийняття рішень, що робить його тривалим і важким. Вивчення цього матеріалу сприяє розвитку розуміння про те, що труднощі та конфлікти у спілкуванні іманентно властиві будь-якій діяльності.

У процесі викладання лекцій були запропоновані технології попередження конфлікту.

I. Уміння оцінювати ситуацію як передконфліктну за допомогою складання карти конфлікту.

II. При виникненні конфлікту слід дотримуватися таких принципів: не йти на конфлікт, якщо не впевнені, що опонентам добре зрозумілі ваші мотиви; занижувати тривожність і агресивність; практикувати в конфліктних ситуаціях співробітництво, вміння йти компроміс, поступку; не давати попередніх оцінок і не чекати єдиного бажаного результату.

III. Дотримуватися таких правил: не вимагати від оточуючих того, що вони неспроможні дати; не намагатися перевиховати людину; оцінювати психологічний стан партнера по спілкуванню; займати тверду позицію стосовно проблеми та лояльну стосовно опонента; не збільшувати кількість проблем, що обговорюються в ході бесіди.

Зазначимо, що особливе місце у нашому дослідженні займає метод аналізу конкретної ситуації. Аналіз конкретних ситуацій (case-study) – це один із найбільш ефективних і поширених методів організації активної пізнавальної діяльності студентів. Він розвиває здатність до аналізу нестандартних життєвих і виробничих завдань. Зіштовхуючись з конкретною ситуацією, студент повинен визначити: чи є в ній проблема, з чого вона складається, яке його ставлення до ситуації. Розрізняють такі види ситуацій: ситуації-ілюстрації, ситуації-вправи, ситуації-оцінки, ситуації-проблеми. Зокрема, проводилося розв'язання ситуаційних задач,

розгляд інцидентів, конфліктів тощо.

Також студентам на практичних заняттях пропонувалися різноманітні складні професійні ситуації, розв'язання яких передбачало такі кроки:

1) Формувалися 4-5 підгруп, кожна з яких виконувала завдання протягом 15 хвилин;

2) Учасники підгруп ділилися зі всією групою своїм способом розв'язання ситуації з докладним його обґрунтуванням (на виступ надавалося 4-5 хвилин, на реалізацію етапу 20 хвилин);

3) Потім учасникам пропонувалося знайти протилежне, альтернативне вирішення, подивитися на ситуацію з іншої точки зору. Запропонована альтернатива повинна бути обґрунтована. Кожна підгрупа працювала над тим варіантом, запропонованим на попередньому етапі іншою підгрупою (часу надавалося близько 15 хвилин);

4) Учасники підгруп ділилися зі всією групою альтернативними варіантами розв'язання ситуації (на виступ надавалося 4-5 хвилин, на реалізацію етапу 20 хвилин);

5) Учасникам пропонувалося заповнити експертні карти ефективності роботи всіх підгруп за чотирма критеріями (кожен критерій оцінювався за 10-и бальною шкалою): – новизна, оригінальність способу вирішення;

– докладність, чіткість, логічність запропонованих обґрунтувань для обраного способу;

– ефективність презентації ідеї (цікаво слухати, захоплює тощо);

– дотримання регламенту роботи, дисциплінованість (вміння вислухати іншу точку зору, неперербиваючи, з повагою ставитися до виступаючого, вміння вислухати до кінця та ін.)

У кінці проводився підсумок балів і визначалася підгрупа, яка найбільш ефективно працювала над розв'язанням проблемної ситуації.

Викладачем було узагальнено отриману інформацію від підгруп,

виділено різні, часто протилежні, але обґрунтовані точки зору. Виникла проблемна ситуація: де істина?

У процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу використовується розігрування ролей. Як відомо, це ігровий метод активного навчання, що характеризується такими ознаками:

- існування завдання та проблеми, розподіл ролей між учасниками (студентами) для їх вирішення;
- взаємодія учасників групового заняття за допомогою проведення дискусії. Кожен із учасників може у процесі обговорення погоджуватися або ні з думкою інших учасників;
- введення педагогом у процесі заняття коригувальних умов (наприклад, перервати обговорення і повідомити нову інформацію та інше);
- оцінка результатів обговорення та підведення висновків педагогом.

Важливим етапом розвитку особистості є самовдосконалення. Так, на семінарських заняттях студентам пропонувалося визначити власні шляхи для самовдосконалення і, зокрема, наскільки мислення є критичним, дієвим, а отже, і прагматичним, поєднаним із моральною відповідальністю за дії та діяльність. Для цього викладачем надавалася пам'ятка-рекомендація: «Щоб оцінити своє «Я», порівнюйте себе з іншими. Однак не з тими, хто гірший, а з тими, хто кращий за вас. Бажаєте стати кращим – порівнюйте себе з ідеалом, з еталоном розуму, моральності, волі. Хто орієнтується в самоспостереженні на гірших і каже «Я – кращий», вже стає гіршим; випробуйте себе в труднощах, долайте їх! Хто вміє долати труднощі, той подолає і свої недоліки» [1, с. 81].

Практичне заняття з теми «Характеристики особистості» проводилося за допомогою технології спілкування, яка була розроблена Н. Щурковою та О. Залекером [4, с. 34-41], що має ігрову основу та включає змістовний пласт інформації згідно з поставленими завданнями.

Технологія спілкування має три етапи: підготовчий, етап організації

та здійснення спілкування й діяльності, заключний етап. Ця технологія застосовувалась у процесі дослідження проблеми «Конфлікт та методи його розв'язання».

Як *пролог* студентам пропонувалося відповісти на запитання: «Що таке міжособистісний конфлікт? Назвіть слова, які асоціюються зі словом конфлікт (боротьба, зло, агресія тощо), підсумуйте, які з них мають позитивний, а які деструктивний заряд. Чи є конфлікт лише негативним явищем? Чи вважаєте ви, що вмієте вирішувати конфліктні ситуації? Якщо так, то наведіть приклад засобів вирішення конфліктів».

Етюд. Монолог. Кожен студент з групи готував невелике повідомлення на тему проблеми. На виступ надавалося дві хвилини. Студенти готували тези, користуючись періодичними виданнями «Питання психології», а також різноманітними навчальними посібниками. Підготовлені тези обговорювалися студентами за «круглим столом».

Експлікація. Студентам пропонувалася інформація про конфліктну взаємодію, функції конфлікту, його складові. Також аналізувалися особливості конфліктів, що виникають у трудових колективах, їх причини та можливі способи вирішення. Проводилася ділова гра.

Корекція. Зрозуміло, що попередній розвиток ідеї про специфіку конфлікту, формування уявлень про цей феномен є основою для становлення особистісного ставлення до цього явища, корекції розуміння сутності конфлікту та можливості реалізувати свої уявлення на практиці.

У ході гри студенти об'єднувалися в ігрові групи по 3-4 особи. Кожній групі видавався набір карток із ситуаціями, зокрема, ті, що наведено у книзі О. Панфілової [1, с. 453-464] і завданням: проаналізувати запропоновані ситуації, розробити механізм критики на кожен випадок і підготувати критичні зауваження (час на обробку однієї ситуації – 10 хвилин, всього пропонувалося вісім ситуацій). Після цього проводилася дискусія за «технікою акваріума»:

1. учасники ігрових груп обирали того, хто буде представляти

позицію групи;

2. представники груп збиралися у центрі аудиторії і відстоювали свої позиції, проте ніхто не міг висловлюватися з групи, допомагати дозволялося лише записками, де сформульовані вказівки;

3. викладач дозволяв представникам груп брати «тайм-аут» для консультацій;

4. обговорення припинялося або після закінчення часу, або після вирішення проблеми;

5. проводилося критичне обговорення «техніки акваріума» всією групою.

Рефлексія. Вона включала висхідну карту. Найважливіші висновки формувалися за трьома лініями: найголовніша думка; питання, що залишилося невирішеним; питання, з яким учасник не згодний. Для цього використовувалися короткі резюмування: «Я сьогодні з'ясував...», «Я переконався...», «На занятті...», «Важливо зауважити...» тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Таким чином, виконане дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, подальший успішний соціально-економічний і духовний розвиток України вимагає істотного підвищення професійної культури фахівців, передусім інженерів, який стає одним із визначальних завдань сучасної системи вищої освіти. По-друге, забезпечення можливості максимального розкриття особистісного потенціалу студентів пов'язане з необхідністю вдосконалення системи їх виховання, прищеплення їм умінь і навичок ефективної міжособистісної взаємодії. По-третє, професійна культура сучасного інженера, його комунікативні здібності стають невід'ємним елементом професійної компетентності, істотним чинником забезпечення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Все це можливо за умови включення гуманітарної складової у професійну підготовку майбутнього інженера та використання інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Література:

1. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности / Панфилова А.П. – Спб.: О-во «Знание», 1999. – С. 494.
2. Романовский А.Г. Формирование конкурентноспособного специалиста как стратегическая задача философии современного образования / А.Г. Романовский // Теорія і практика управління соціальними системами – 2008. – № 3. – С. 3-10.
3. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ, О.С. ПОНОМАРЬОВ – Харків: НТУ «ХПІ», 2004. – 416 с.
4. Щуркова Н.Е. Педагогическая студия / Н.Е. Щуркова, О.П. Залекер. ТОО «Интел-Тех». – М., 1993. – 62 с.

Автором розкривається проблема професійної підготовки майбутніх інженерів, особливості викладання циклу гуманітарних дисциплін. Визначена проблема розглядається в рамках концепції формування гуманітарно-технічної еліти.

Ключові слова: інженер, професійна підготовка, цикл гуманітарно-орієнтованих дисциплін, методика навчання.

Автором раскрывается проблема профессиональной подготовки будущих инженеров, особенности преподавания цикла гуманитарных дисциплин. Обозначенная проблема рассматривается в рамках концепции формирования гуманитарно-технической элиты.

Ключевые слова: инженер, профессиональная подготовка, цикл гуманитарно-ориентированных дисциплин, методика учебы.

The problem of professional preparation of future engineers, features of teaching of cycle of humanitarian disciplines, opens up an author. The marked problem is examined within the framework of conception of forming of humanitarian-technical elite.

Keywords: engineer, professional preparation, cycle of the humanitarian-

oriented disciplines, methods of studies.